

Julie A. Mertus

**WAR'S OFFENSIVE ON
WOMEN**
**The Humanitarian Challenge in
Bosnia, Kosovo, and
Afghanistan**

Kumarian Press, Connecticut, 2000, 157 str.

Knjiga Julie A. Mertus *War's Offensive on Women* govori o ratu i utjecaju rata na žene. Njena je namjera razumjeti dinamiku konflikta i senzibilizirati humanitarne organizacije te širu političku, akademsku i međunarodnu javnost na nedaće koje donosi konflikt. Ona isto tako osvjetljava međunarodni legalni okvir zaštite ljudskih prava koji uključuje i prava žena. Knjiga je jedna od serije knjiga proizašlih iz "projekta humanitarizma i rata" pokrenutog 1991. godine nezavisnom istraživačkom inicijativom pedeset članica sastavljenih od agencija UN-a, vladinih agencija te nevladinih udruga. Julie A. Mertus profesorica je međunarodnog ljudskog prava s posebnim interesom na prava žena i područje koje istražuje – Bosna, Kosovo i Afganistan.

Svi konflikti u vremenu poslije hladnog rata karakterizirani su kršenjem osnovnih ljudskih prava. Primjera je mnogo: prognani Kurdi, genocid u Kambodži i Ruandi, nestašica hrane u Somaliji, sve vrste patnje na Balkanu, od Hrvatske i Bosne preko Kosova, razmještanje na sjeveru i jugu Kavkaza te postizborna pljačka u istočnom Timoru. Krize u nekim područjima Afganistana, Sudana i Liberije traju cijelu deceniju.

Humanitarne agencije naučene na dostavljanje hrane, pružanje medicinske pomoći, osiguravanje skloništa i ostalih životno važnih potreba suočavaju se sa činjenicom da civili kojima pomažu nisu slučajne žrtve nasilja, nego često ciljevi vojnih i političkih strategija. To je nepobitna istina, napominje autorica, posebno za žene i djevojke unutar populacije. One su subjekti nasilnog pre-

mještanja, zatvaranja i egzekucije jer su muškarci otišli u rat. Međutim, tvrdi autorica, žene nisu više pasivne žrtve nasilja. Iskustvo izbjeglištva mobilizirajuće je iskustvo. One postaju motori otpora i ključni akteri rješenja unutar svojih zajednica.

Upotrebom induktivne metode bazirane prvenstveno na intervjuima vođenim s onima koji su uključeni u konflikt – osobama koje pomažu, lokalnim i državnim vladinim službenicima, predstavnicima medija i običnim građanima – nastala je studija dinamike humanitarnih akcija. Knjiga analizira humanitarne napore u zaštiti i pomaganju ženama, kako prilikom pružanja pomoći tako i u postkonfliktnoj rekonstrukciji ambijenta. Isto tako analiziraju se novi načini kojima stanovnici u području konflikta, humanitarne organizacije i međunarodni legalni procesi korespondiraju i ublažavaju utjecaj rata na žene. Posebna pažnja posvećena je slučaju Bosne, Kosova i Afganistana.

U prvom poglavlju prezentirano je analitičko oruđe pomoću kojega se pristupilo problemu roda te je opisana razlika ratnog iskustva između muškaraca i žena. Danas je između 40 i 50 milijuna ljudi, podsjeća autorica, ostalo bez doma, od toga su 75–80% žene i djeca. Razlozi njihovog protjerivanja u doba rata i mira jesu sljedeći: unutrašnje i regionalne borbe, kršenje ljudskih prava, diskriminacije zbog političkih aktivnosti, diskriminacije na osnovi religije, rase, pripadnosti etničkoj grupi ili političkog mišljenja. Prirodne nepogode su isto tako uzrok premještanja kao i siromaštvo. U uvjetima prognaništva i izbjeglištva reproduktivna funkcija žena čini ih manje mobilnim, te podložnima fizičkom nasilju. Tijekom povijesti jedna od ratnih strategija bila je i silovanje žena koje je upotrijebljeno kao muška komunikacija, konstatira autorica. Naime, to je ujedno i demonstracija trijumfa nad muškarcima koji nisu uspjeli zaštititi "svoje" žene. Silovanje je efektivno oružje rata.

Studija predlaže pristup koji uključuje ispitivanje potreba i uloga žena i muškaraca kako bi bio koristan za analizu pomoći i zaštite. Autorica nadalje nabroja ključne koncepte koji su uključeni u takav pristup. Prvi

koncept zahtijeva pristup rodu ("gender approach") koji se odnosi na socijalnu razliku između muškaraca i žena, razliku koja je naučena i promjenljiva tijekom vremena i ima razne varijacije unutar i između kultura. Sljedeći koncept zahtijeva upotrebu perspektive roda ("gender perspective"). Perspektiva roda prepoznaje, razumije i koristi znanje o rodnim razlikama u planiranju, primjenjivanju i evaluaciji programa. Posebni zahtjevi roda odnose se na silovane žene i muškarce koji trpe upravo zbog svog roda. Analiza roda istražuje muškarce, žene te društvene, ekonomske i kulturne snage koje oblikuju njihov položaj. Ostali koncepti govore o nasilju koje se temelji na razlici u rodu, nasilju nad ženama te naposljetku – o ženskim ljudskim pravima.

Sljedeće poglavlje analizira situacije žena u oružanom konfliktu u Bosni i Hercegovini, Kosovu i Afganistanu. Islam je prevladavajuća religija u sva tri područja, međutim, napominje autorica, dok je Afganistan identificiran s islamom, većina bosanskih muslimana i kosovskih Albanaca više se identificira s europskim nego islamskim korijenima. Posebno se većina kosovskih Albanaca koji su muslimanske religije osjeća više Albancima nego muslimanima. Slijedi kratak pregled situacija u sva tri područja. Primijenjeni su bili različiti modeli pomoći, međutim, većina ih je bila neuspješna. Autorica analizira uspješne i neuspješne pristupe. Mnogi od onih koji su pružali pomoć nisu prepoznali razlike između muškaraca i žena, različite zdravstvene potrebe, distribuciju odgovarajućih sanitarnih produkata ženama, a mnogi pokušaji nevladinih organizacija koji su se ticali oživljavanja male privrede nisu uspjeli. Razlozi tome je neopremljenost osoblja koje je pomagalo u oživljavanju ekonomskih aktivnosti. Isto tako, projekti su bili dizajnirani izvan zemlje po unaprijed određenim principima bez uvažavanja okolnosti na terenu. Osim toga, ni iza jednog projekta nije postojala potrebna šira ekonomska rekonstrukcija. Postojali su i propusti u legalnoj zaštiti preko registracije i dobivanja statusa. Npr. silovane žene mogle su dobiti izbjeglički status, ali ga nisu zatražile jer nisu htjele evocirati svoja iskustva. Osim toga

društvene norme su ih sprečavale u izvještavanju o nasilju sprovedenom nad njima. Nevladine udruge zapošljavale su i lokalne žene koje međutim nisu bile uključene u donošenje odluka i izradu projekata. Tekst ilustriraju i mnogi primjeri.

Slijedeće poglavlje bavi se legalnim okvirima. Međunarodna ljudska prava, humanitarno i izbjegličko pravo ponudila su okvire politikama i praksama koje se odnose na rod u humanitarnim krizama. Autorica analizira razvoj dvaju ključnih područja značajnih za ljude uključene u pružanje pomoći: legalnu definiciju izbjeglica i međunarodno prepoznavanja nasilja baziranog na rodu kao pitanju ljudskih prava. Jedan od ciljeva analize prezentirane u ovom poglavlju jest i informiranje humanitarnih organizacija koje pružaju zaštitu i pomoć kako bi bile osjetljivije na pitanja roda te djelotvornije i pravednije reagirale.

Zadnje poglavlje identificira suvremene trendove unutar humanitarnih organizacija koje uočavaju probleme roda te daje preporuke za daljnju akciju. Temelj te analize su intervjui s osobljem nevladinih organizacija, UNHCR-a, ureda UN-a za ljudska prava i drugih nevladinih i vladinih organizacija. Autorica uočava osam trendova te na kraju svakog daje preporuke za daljnju akciju. Prvi trend nazvala je "Kreiranje politike i strategije roda" koji uključuje i podržava inicijative žena u zemljama u razvoju, razumijeva aktualne i potencijalne uloge žena u zemljama u razvoju, povećava participaciju žena u kreiranju, primjeni i evaluaciji projekata, podržava posebne ženske programe povezane sa sveopćim razvojem itd. Drugi uočeni trend povećana je organizacijska svjesnost koja se tiče roda i ljudskih prava, treći – integracija roda u aktivnosti agencija. Programatske inovacije koje se odnose na rod kao što su uključivanje žena u programe, korištenje informacije o ženama izbjeglicama u obrazovnim programima za žene žrtve rata, osobito onima koje dolaze od žena samih, poboljšavanje uvjeta i općenito veća sigurnost u izbjegličkim kampovima četvrti je uočeni trend. Peti govori o podršci međunarodnih aktivnosti kao poticaju promjene. Razvoj nomenklature jest važan šesti trend.

Humanitarne organizacije nastavljaju debatu oko toga da li upotrebljavati riječ "žene" ili "rod". To nisu zamjenske riječi, upozorava autorica. I u ovoj knjizi se insistira na riječi "rod" u namjeri da se uputi na različite uloge koje muškarci i žene imaju u društvu, pa tako i na njihove različite potrebe i interese. Osim toga, riječ "rod" uključuje i muškarce i žene. Sedmi trend govori o napetostima između agencijskih politika i operativnim smjernicama. Agencijske politike koje se odnose na rod sastavni su dio realnosti na terenu. Često se politike humanitarnih organizacija sukobljavaju s poduzetim akcijama. Preporučuje se uključivanje lokanih žena u područne urede te dodjeljivanje odgovornih pozicija. Rastuće aktivnosti posredovanja karakteristika su osmog trenda. Humanitarne organizacije sve se više uključuju u posredovanje o problemima roda.

Žene se organiziraju kao nikada prije toga u brizi za sve aspekte života. I ženska i muška iskustva čine integralnu dimenziju u kreiranju humanitarne politike i programa. Neke organizacije počinju učiti iz svojih pogrešaka te razvijati oruđa za postavljanje programa koji se tiču roda. Agencije postaju svjesne potreba lokalne populacije, te počinju uključivati lokalne žene i muškarce u kreiranje projekata. Jedna od najvažnijih promjena, pokazala je analiza, bila je senzibilizacija grupa za pomoć u perspektivi roda. Takva perspektiva uzima u obzir način na koji različite uloge, mogućnosti i stremljenja muškaraca i žena utječu na njihove potrebe tijekom humanitarnih kriza.

Odbijajući ulogu žrtve, žene potpomognute međunarodnim humanitarnim pravima i međunarodnim posredničkim mrežama organiziraju se za preživljavanje tijekom rata i za mirnodopsku rekonstrukciju. Kada god žene imaju utjecaj na humanitarne aktivnosti, uspostavljena mreža rezultira promjenom odnosa moći između muškaraca i žena te uspostavljanjem jednakosti u kratkom periodu. Promjene odnosa nerijetko vode i do institucionalnih promjena, zaključuje autorica.

Jelena Zlatković Winter

Jadranka Čačić-Kumpes (ur.)

KULTURA, ETNIČNOST, IDENTITET

Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1999, 318 str.

Knjiga *Kultura, etničnost, identitet* što ju je priredila Jadranka Čačić-Kumpes nastala je povodom drugoga okruglog stola *Etnički razvitak europskih nacija: Hrvatska – Europa* koji je održan u Zagrebu 20. ožujka 1999. u organizaciji skupine istraživača Instituta za migracije i narodnosti. Njome su obuhvaćeni radovi vezani uz prve dvije podteme skupa (etničnost i kultura, etničnost i obrazovanje).

Nakon uvoda J. Čačić-Kumpes knjigu je podijelila u četiri cjeline: *Plutajući mozaik na obzoru: naznake o pojmovima; Kultura, etničnost, razvoj: izazovi rekonstrukcije identiteta; Kultura, mit i etničnost; Razmeda etničnosti, kulture i identiteta*. Na kraju knjige nalaze se bilješke o autorima, sažetak na engleskom i francuskom jeziku te kazalo.

Tematski okvir knjige čine pojmovi kulture, etničnosti i identiteta. Ono što je u njoj posebno naglašeno jest odnos kulture i etničnosti u hrvatskome, ali i širem europskom kontekstu. Postavlja se i pitanje odnosa etničkoga i nacionalnoga, a također se interdisciplinarno problematiziraju odrednice različitih identiteta u pluralnom kontekstu današnjih društava. Kako se identiteti kreiraju, diferenciraju, što ih izgrađuje i koje institucije u tome pomažu, samo su neka od važnih pitanja na koja se u tekstovima pokušava odgovoriti.

Prva cjelina započinje tekstem *Znakovita zbrka oko etničkog Srdana Vrcana* koji je podijeljen u sedam poglavlja. Prvo koje govori o zaokretu u sociologijskom diskursu na tragu je A. Touraineove vizije zaokreta od politike interesa k politici identiteta. Drugi dio temelji se na A. D. Smithovom shvaćanju *etnijske*. Da su identiteti u kasnom modernom dobu sve više fragmentirani i razlomljeni au-